

К. В. Женгал

ДО ПИТАННЯ ІСТОРИОГРАФІЇ ПРОФСПІЛКОВОГО РУХУ УКРАЇНИ: РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Ключові слова: джерела, профспілки, Одеська область.

Ключевые слова: источники, профсоюзы, Одесская область.

Key words: sources, trade unions, Odessa region.

Двадцятилітня історія незалежної України вказує на те, що професійні спілки брали участь у важливих процесах її державотворення. Тому дослідження історії незалежної України повинні доповнюватись історією профспілкового руху. Ґрунтовне вивчення історії профспілок України звертає дослідника в першу чергу до джерел. Матеріали та документи видані самими профспілками, законодавчі акти, статистичні дані, періодична преса, у якій відображені наслідки та реакція населення на дії профспілок, — все це коло джерел в комплексі надає досліднику широке поле для досліджень.

На сьогодні вже існує низка наукових статей, присвячених питанню історіографії профспілкового руху. В першу чергу звертають на себе увагу розвідки Я. О. Бондарчука [1]. Автор акцентує увагу саме на документах, виданих безпосередньо профспілками в процесі своєї діяльності, надає їм розлогу класифікацію.

Автор іншої праці за вказаною проблематикою, М. Л. Головки, окрім аналізу літератури з профспілкової теми, також робить аналіз законодавчої бази України, а саме тих нормативних документів, які торкаються профспілок [2]. Окрім цього дослідник виділяє низку питань, які на сьогодні залишаються малодослідженими. Історіографічний аналіз подано також у роботі Г. О. Добровольської [3].

В той же час залишається коло джерел, які не стали предметом дослідження сучасних авторів профспілкового руху, враховуючи те, що вони мають регіональні межі поширення. Тим

не менш їх використання значно доповнює вже існуючу історіографію профспілкового руху України.

Таким чином, метою представленого дослідження є здійснити аналіз джерел для дослідження профспілкового руху Одеської області, зробити їх класифікацію та підкреслити їх необхідність подальшого залучення до наукового обігу.

Всі існуючі джерела, які стають в нагоді досліднику при вивченні профспілкового руху Одеси та Одеської області, можна умовно поділити на п'ять груп.

Першу групу представляють *державні документи*. До цієї категорії відносимо Конституцію України, закони України, накази Президента України, постанови Кабінету Міністрів та Верховної Ради України, інші урядові документи, які впливали на діяльність професійних спілок. Серед представленого кола документів найбільше значення для профспілкової діяльності мають Конституція [4] та Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», який перевів діяльність профспілок України на правове підґрунтя [5]. Ця група джерел характеризує права та можливість професійних спілок у державі, а також відображає наслідки їх співпраці із владою та рівень їх впливу на суспільство.

До наступної групи відносимо *документи професійних спілок*, які є першоджерелом у вивченні їх діяльності. До цієї категорії перш за все належать архіви професійних спілок. Тут варто відмітити певну особливість. Архіви великих представницьких профспілкових об'єднань як-от Федерації профспілок Одеської області мають державну реєстрацію та чітку структурованість. У більшості представлених професійних спілок маємо справу з поточним, а не державним архівом. Як правило, у такому архіві відсутній системний аналіз добору документів та їх реєстрація, що значно ускладнює процес їх дослідження. Однак це ніяк не зменшує їх вагу та значущість у висвітленні діяльності окремо взятої професійної спілки.

Серед документів професійних спілок велику цінність становлять статут та програмні документи, в яких можемо визначити головну мету окремо взятої профспілкової організації, її стратегічні позиції діяльності.

Іншу категорію документів профспілок становлять матеріали з'їздів, міжспілкових конференцій профспілок, на яких,

як правило, робиться підсумок попередньо зробленої роботи, її аналіз та формується програма подальших дій.

Наступну — складають генеральні, регіональні угоди, які відображають співпрацю профспілок із владою, рівень їх впливу на останню.

До останньої категорії можемо віднести окремі постанови, офіційні листи та інші документи профспілок, що відображають їх поточну діяльність. Тут знаходимо не тільки характеристику роботи профспілок з окремо взятих питань, але й аналіз соціально-економічної ситуації в області та у країні в цілому, рівень розвитку окремо взятої галузі виробництва, огляд стану укладення колективних угод в області, стан виробничого травматизму тощо.

Наступними йдуть видання професійних спілок, які ілюструють їх діяльність. Одним з таких є збірник «Федерація професійних спілок України. Документи і матеріали (1992–1997)» у двох частинах, який ілюструє діяльність Федерації профспілок України за період від Другого (позачергового, 1992 р.) до Третього (1997 р.) з'їзду ФП України [6]. Збірник «Федерація професійних спілок України. Документи і матеріали (1997–2002)» у 3 частинах висвітлює діяльність Федерації профспілок України за період від Третього (1997 р.) до Четвертого (2002 р.) з'їзду ФП України [7]. Особливу цінність цих видань становить те, що найважливіші документи і матеріали ілюструють практичну роботу ради, президії, профспілкових організацій України, в тому числі членських організацій, що діють в Одеській області.

Матеріали збірників висвітлюють також політику ФПУ та її членських організацій щодо суспільства, держави, підприємств, політичних партій, рухів, інших громадських об'єднань України.

Заслугує на увагу збірник «Федерація професійних спілок України (від з'їзду до з'їзду)» у трьох частинах, який був підготовлений спеціально до IV з'їзду ФП України [8].

Для аналізу діяльності профспілок Одеської області найбільшу цінність становить частина друга, яка відображає діяльність галузевих і регіональних профспілкових структур у період з 1997 по 2002 рр. Тут знаходимо огляд діяльності профспілки робітників морського транспорту України протягом позначено-

го періоду як однієї з членських організацій ФПУ, а також історичну ретроспективу становлення, головні напрямки в роботі Одеської обласної ради ФПУ.

Корисними для дослідження є різноманітні *збірники інформаційно-методичних матеріалів*, в яких подано повсякденні аспекти роботи профспілок, рекомендації для використання їх у практичній роботі [9]. Ці матеріали відносимо до окремої третьої групи джерел.

Звертає увагу дослідника робота за загальною редакцією І. Луцишина «Довідник голови первинної профспілкової організації» [10], тут колектив авторів врахував та виклав головні витяги з Конституції України, закони України, нормативно-правові акти, коментарі, рекомендації, які можуть стати у нагоді профспілковим очільникам у їхній повсякденній практичній діяльності, а науковцям у свою чергу осягнути коло проблем та питань, з якими стикаються профспілкові діячі, та те правове поле, у якому вони працюють.

Четверта група – це *матеріали офіційної статистики та соціологічних досліджень*. До таких відносимо дані Державного комітету статистики України [11], результати соціологічних досліджень [12]. Об'єктивність цих джерел дозволяє більш репрезентативно та глибоко проаналізувати та представити місце та роль профспілок, їх вплив у суспільстві. Аналіз результатів соціологічних досліджень дозволяє визначитись у дискусійних питаннях, зокрема, у рівні довіри населення до профспілок, необхідності участі профспілок у політиці, а також надати оцінку соціально-економічним показникам населення Одеської області тощо.

Зокрема, слід виділити матеріали журналу Українського центру економічних досліджень ім. О. Разумкова «Національна безпека і оборона», який присвячений дослідженню сучасного профспілкового руху [13]. У ньому наведені дані численних соціологічних опитувань населення, серед яких, наприклад, обізнаність населення з профспілковим рухом, стан укладення колективних договорів, мотивація профспілкового членства, ставлення населення до участі профспілок у політиці, кількість підприємств і число працівників, які брали участь у страйках, тощо. Всі ці дані допомагають сформуванню загального уявлення про стан профспілкового руху в Україні. Окрім того в зазначе-

ному виданні окремо окреслені показники Одеської області, а саме: кількість первинних профспілкових організацій в області по окремо взятих профспілкових об'єднаннях, кількість видань профспілкових газет в області тощо.

Значною частиною джерельної бази з вказаної проблеми є *періодичні видання*, які становлять п'яту групу джерел. До таких відносимо журнали, газети, брошури. Газети становлять особливу цінність на етапі вивчення, стадії обговорення різних проблем профспілкового життя.

За умов відсутності широкого емпіричного надбання із заявленої теми значну роль відіграє періодична преса Одеської області. Серед таких «Одесский вестник», «Одесские известия», «Вестник региона», «Вечерняя Одесса». Вказані періодичні видання не тільки є джерелом вивчення профспілкового руху, а й соціально-економічного та суспільно-політичного життя в області. Це дає досліднику більш широке уявлення про умови, в яких відбувався процес становлення та розвитку профспілкового руху. Автором низки статей, де висвітлено поточну діяльність Федерації профспілок Одеської області та її членських організацій, є керівник прес-центру ФПО Л. Долинська [14].

До окремої категорії відносимо офіційні заяви органів місцевої влади, що торкаються професійних спілок, а також інтерв'ю та виступи у періодичній пресі профспілкових лідерів [15]. Їх аналіз дав змогу автору ознайомитися з поглядами керівництва профспілок та держави щодо їх бачення ролі і місця профспілок у суспільстві, а також перспектив подальшого розвитку.

Незалежні профоб'єднання й окремі профспілки видавали власні газети, тираж яких, як правило, був невеликим, лише для внутрішнього користування. Такі газети не надходили до мереж продажу преси та були майже недоступними для широкого загалу, що значно ускладнює їх використання у дослідженні. Серед періодичних видань морських профспілок, використаних в дисертаційній роботі, представлені газети «Моряк» (Профспілка робітників морського транспорту України), «Воронцовский маяк» (Регіональна федерація морських профспілок Півдня України), «Морские ведомости Украины» (Федерація морських професійних спілок України), «Моряк Украины» (Федерація професійних спілок робітників водного транспорту

та плавскладу України). У них не тільки піднімаються насущні проблеми морської галузі, а й висвітлюється офіційна позиція профспілок із різних питань.

На сьогодні дослідник також має можливість використання інформаційної мережі Інтернет та її ресурсів. Серед них сайт Державного комітету статистики України [16], Федерації профспілок Одеської області, де вміщена інформація щодо основних напрямків діяльності, структура ФПО, поточні документи, хроніка подій [17], Федерації профспілок України [18], сайти окремих профспілок [19].

Таким чином, нами виділено п'ять груп джерел, виходячи із їх походження. Використання вказаних джерел надає нам інформацію про правове становище профспілок у державі, рівень їх впливу на суспільство; про поточну діяльність професійних спілок та обсяг питань та завдань, які вони ставили перед собою; структуру та організаційні складові; про рівень взаємодії профспілок та громадян, реакцію громадян на дії профспілок тощо.

Джерела та література

1. Бондарчук Я. О. Генеральна угода як механізм соціального діалогу в Україні / Я. О. Бондарчук // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. — 2006. — № 2. — С. 160–166; Документи профспілок як джерело вивчення соціального діалогу в незалежній Україні / Я. О. Бондарчук // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. — 2007. — № 1. — С. 161–166; Документи профспілок як джерело вивчення суспільно-політичної історії України періоду незалежності / Я. О. Бондарчук // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. — 2009. — № 3. — С. 83–90.
2. Головка М. Л. Історіографія, періодизація, проблеми еволюції профспілок України: пошук істини / М. Л. Головка // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. — 2006. — № 1. — С. 27–36.
3. Добровольська Г. О. Професійні спілки України за умов утвердження незалежності держави: історіографічний огляд / Г. О. Добровольська // Вісник Академії праці і соціальних відносин ФПУ. — 2006. — № 4. — С. 147–161.
4. Конституція України. — К.: ТОВ «Видавництво», 2006. — 420 с.
5. Закон України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності». — К.: «Профінформ» ФПУ, 2007. — 36 с.
6. Федерація професійних спілок України. Док. і мат. (1992–1997) / [під заг. ред. О. М. Стояна] : У 2 ч. — К.: «ПРОФІНФОРМ» ФПУ, 1997.

7. Федерация професійних спілок України. Док. і мат. (1997–2002) / [під заг. ред. О. М. Стояна] : У 3 ч. — К. : «ПРОФІНФОРМ» ФПУ, 2002.
8. Федерация професійних спілок України (від з'їзду до з'їзду) / [під заг. ред. О. М. Стояна] : У 3 ч. — К. : «ПРОФІНФОРМ» ФПУ, 2002.
9. Профспілкові організації та їх діяльність : нормативно-правове регулювання / [упоряд. О. М. Роїна]. — К. : ВД «Скіф», 2007. — 84 с.; Про колективні договори на підприємствах, в установах та організаціях (методичні рекомендації та законодавчі і нормативні акти) / [О. Ф. Бабенко, С. М. Кондратюк, О. В. Лоза та ін.]. — К. : «ПРОФІНФОРМ» ФПУ, 2001. — 68 с.
10. Довідник голови первинної профспілкової організації / [за заг. ред. І. Я. Луцишина]. — К. : «Профінформ» ФПУ, 2007. — 688 с.
11. Громадські організації в Одеській області. Статистичний бюлетень / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Одеській області. — Одеса, 2005. — 54 с.; Соціальні індикатори рівня життя населення Одеської області / Держкомстат України; Одеське обласне управління статистики. — Одеса, 2001. — 54 с.; Статистичний збірник. Райони та міста Одеської області 1990–2003 роки / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Одеській області. — Одеса, 2004. — 254 с.
12. Регіональні тенденції / Міжнародний Центр перспективних досліджень, 2003. — № 1. — 145 с.
13. Профспілковий рух в Україні: стан, проблеми, перспективи: Аналітична доповідь УЦЕПД ім. О. Разумкова // Національна безпека і оборона. — 2001. — № 8. — 80 с.
14. Долинская Л. А вопрос можно решить и на месте / Л. Долинская // Профспілкова газета. — 1998. — 18 листоп.; Безработица наступает / Л. Долинская // Одесский вестник. — 1998. — 7 апр.; В возрождении строительного комплекса участвует профсоюз / Л. Долинская // Одесские известия. — 2000. — 7 сент.
15. Изотов Е. Мы работаем открыто / Е. Изотов // Судоходство. — 1998. — № 8–9. — С. 20–21; Шаровский В. Выполнить все требования участников Всеукраинской акции протеста / В. Шаровский // Одесские известия. — 1997. — 17 окт.
16. Державний комітет статистики України // www.ukrstat.gov.ua
17. Федерация профспілок Одеської області // <http://www.fpodessa.org.ua>
18. Федерация профспілок України // www.fpsu.org.ua
19. Профспілка робітників морського транспорту України // www.mtwtu.org.ua

Анотації

Женгал К. В. К вопросу историографии профсоюзного движения Украины: региональный аспект.

В статье рассмотрено источники по изучению профсоюзного движения Одесской области как составной части всеукраинского профсоюзного движения. Выполнен анализ и классификация представленного типа источников.

Zhengal K. V. To the question of historiography of trade union movement in Ukraine — a regional aspect.

The article deals with sources of study of trade union movement in Odessa region as of a compound of All- Ukrainian trade union movement. The author analyses and classifies of the given sources.

С. В. Ковальчук

ОДЕСЬКІ КАДЕТИ НА СТОРІНКАХ ПАРТІЙНОЇ ПРЕСИ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ГАЗЕТИ «РЕЧЬ» ТА ЖУРНАЛУ «ВЕСТНИК ПАРТИИ НАРОДНОЙ СВОБОДЫ»)

Ключові слова: Одеса, партія, кадети.

Ключевые слова: Одесса, партия, кадеты.

Key words: Odessa, party, Cadets.

Росія вступила у ХХ сторіччя, переживаючи кризу у соціально-економічній та політичній сферах. Ставало все більш зрозумілим, що самодержавство є головним гальмом розвитку країни, яка і без того відставала від провідних розвинених країн Європи. Бурхливі події революції 1905–1907 років поставили уряд та населення перед вибором, який обрати шлях розвитку у подальшому: ліберально-демократичний (проведення реформ мирними засобами, еволюція органів влади та управління) або соціалістичний (революція, знищення традиційного укладу життя, введення нових соціально-економічних та політичних відносин). Перша російська революція не вирішила цього питання і час прийняття рішення протягнувся аж до 1917 року.

Об'єктом розгляду є партія конституційних-демократів (Партія Народної свободи), як головна провідниця ліберальних ідей в Російській імперії. Предметом розгляду є відділ партії конституційних демократів в місті Одесі. Хронологічні рамки